

16. Шестов Л. Достоевский и Ницше (философия трагедии) / Л. Шестов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/shestov/nitshe.html>

Надійшла до редколегії 28.12.09

УДК 141.30

О. Г. Волков

Мелітопольський інститут державного і муніципального управління «КПУ»

ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ ПІДДАНСЬКОГО СУБ'ЄКТА

Досліджено особливості реалізації владних стосунків у дискурсі підданського суб'єкта, зокрема залежність від дискурсу. Показано, що підданський суб'єкт використовує дискурс для вираження готовності до підпорядкування, більш того, досить часто – для збереження залежності, а преклоніння перед іншим зумовлене логікою дотримання взірця, наслідування досконалішому суб'єктові; звідси трагедія підданського суб'єкта в тому, що він віддає себе на волю іншому.

Ключові слова: підданський суб'єкт, політичний дискурс, влада, залежність, поклоніння, дотримання взірця, сенс, жертва, відвертість.

Исследованы особенности реализации властных отношений в дискурсе подданского субъекта, в частности зависимость от дискурса. Показано, что подданский субъект использует дискурс для выражения готовности к подчинению, более того, довольно часто – для сохранения зависимости, а преклонение перед другим обусловлено логикой следования образцу, подражания более совершенному субъекту; отсюда трагедия подданского субъекта в том, что он отдает самого себя во власть другому.

Ключевые слова: подданский субъект, политический дискурс, власть, зависимость, поклонение, следование образцу, смысл, жертва, открытость.

In the article the features of realization of imperious relations are investigated in discourse of citizenships subject, in particular dependence on discourse. Shown, that a citizenships subject uses discourse for expression of readiness to the submission, moreover, often enough for the maintenance of dependence, and bending down before other is conditioned logic of observance a standard, inheritance more perfect subject; from here tragedy of citizenships subject in that he gives itself in power other.

Keywords: citizenships subject, political discourse, power, dependence, worship, observance of standard, sense, victim, frankness

Актуальність дослідження політичного дискурсу пов'язана з потребою суспільства у виявленні своєрідності реалізації владних відношень у сфері комунікації. Дискурс, як інструмент владних стосунків, розглядається у французькій школі дискурсу, зокрема роботах Р. Барта і М. Фуко; слід зазначити, що вивченню їх спадщини присвячені роботи О. В. Дьякова, М. О. Шестакової тощо. Метою даної статті є аналіз істотних ознак підданського дискурсу, а основними завданнями: розгляд характеру залежності суб'єкта від дискурсу, уточнення визначення політичного суб'єкта, виділення

основних суперечностей підданського суб'єкта, а також дослідження феномена відвертості.

а) Залежність від дискурсу.

На початку хотілося б сказати декілька слів про дивацтва підданського суб'єкта-для-іншого, а для цього звернемося до М. Фуко, який відзначає наступне: «Адже дискурс – що й показав нам психоаналіз – це не просто те, що являє (або ховає) бажання, він також є і те, що є об'єктом бажання; і точно також дискурс – і цьому не перестане учити нас історія – це не просто те, через що являють себе світу битви і системи підпорядкування, але і те, ради чого б'ються, те, чим б'ється влада, якою прагнуть заволодіти» [3, с. 52]. Звернемо увагу, що він наполягає на тому, що дискурс – це не лише місце вираження, інакше кажучи, експлікації бажань, але, крім того, й реалізації влади, тому володіння дискурсом тотожне пануванню. Чому можна визнати цю тотожність? Це пов'язано з тим, що влада реалізує себе як усвідомлення потреб, прояви волі за допомогою дискурсивної взаємодії. Отже, погодимося з положенням М. Фуко, згідно з яким володіння дискурсом тотожно володінню владою; і тому звертає на себе увагу дивацтво підданського суб'єкта, яке полягає в тому, що його дискурсом володіє інший, який використовує дискурс, аби підпорядкувати собі; тим часом, як будь-який суб'єкт зробив би всі зусилля, аби звільнитися від цієї залежності, підданський поводиться прямо протилежним чином, оскільки він використовує свій дискурс для вираження готовності до підпорядкування. Втім, це дивацтво сповна з'ясовне, оскільки влада – це взаємозалежність панування та підпорядкування, відповідно, можна виділити дискурси, які відповідають указаним проявам влади: дискурс, в якому повною мірою виявляється панування, ми позначили як імперський, а підпорядкування – підданський. У чому полягає причина виникнення підданського дискурсу? Аби відповісти на це питання, слід розглядати дискурс не лише як сферу рефлексії суб'єкта, як це ми спостерігаємо при аналізі дискурсу М. Фуко, але передбачити, що в дискурсі реалізуються стосунки між суб'єктами, або як ми позначили, між суб'єктом та іншим, тим більше що саме їх наявність багато в чому визначає своєрідність політичного дискурсу, на відміну, наприклад, від художнього, де суб'єкт виражає самого себе, як доводить Ж. Дельоз.

Згідно з Фуко, дискурс – це не лише сфера вираження, але й прояв влади; і якщо ми розглядаємо реалізацію влади як владу дискурсу, то нейтралізувати дію дискурсу буде тотожним нейтралізації влади, тим більше що сфера вироблення дискурсу й є безпосередньо сфера влади. Інша справа, що суспільство може за допомогою одного дискурсу дійсно нейтралізувати негативний вплив дискурсу, у тому числі інституційного; хоча відзначимо, що часто суспільство відмовляється оцінювати негативно небезпеки, пов'язані з інституційним дискурсом, наприклад імперське суспільство, оскільки не здатне оцінити політику своєї держави як агресивну. Більш того, воно санкціонує насильство, таким чином забезпечуючи добробут. Зазначимо, що коли ми говоримо про суспільство, то при цьому передбачаємо існування інститутів, тобто сукупності владних норм, правил і їх виконавців; а суспільство – це лише сукупність індивідуальностей, волю яких реалізують інститути. Формально влада над суспільством передається інститутам за допомогою актів волевияв-

лення, але представники інститутів можуть її використовувати на свій розсуд, і тому її зміст може значною мірою не відповідати бажанням суспільства, тому М. Фуко говорить про те, що суспільство повинне нейтралізувати владу дискурсу. Втім, відзначимо, що для М. Фуко вищезазначене розмежування суспільства й інституту не є типовим, оскільки суспільство він розглядає як суб'єкт, що говорить.

б) Вираження підпорядкування.

Для нас привабливішим є інше положення М. Фуко, яке полягає в тому, що дискурс – це те, чим б'ються, що дискурс – це і є влада [3, с. 52]. Якщо виходити з положення, що дискурс є влада, то використання або володіння дискурсом слід вважати рівнозначним володінню владою, тобто пануванню суб'єкта, наприклад, над іншим, але в підданському дискурсі ми спостерігаємо порушення цього зв'язку влади та дискурсу, оскільки дискурс використовується не для того, щоб битися, а для того, щоб підкорятися; якщо звичайним дискурсом б'ються, то за допомогою підданського дискурсу – виражають підкорення. Відзначимо, що не випадково М. Фуко звертається до дослідження слова божевільного – таким чином виявляючи те, чим можна обмежити владу інституційного дискурсу. Якщо за допомогою дискурсу б'ються, то що таке дискурс, за допомогою якого виражають підкорення? Можна сказати, що підданський дискурс – це такий дискурс, у якому виражається залежність суб'єкта від іншого, коли інший використовує дискурс суб'єкта для його підпорядкування, а влада реалізується як підкорення. Але також дискурс є те, чим б'ються, як говорив М. Фуко, й б'ється в цьому випадку інший проти суб'єкта, б'ється таким чином, що підпорядковує його, тобто влада дискурсу використовується для того, щоб підкорити й залишити у сфері свого впливу. Це буде не зовсім точне визначення підданського дискурсу, оскільки ми випустили те, що цей дискурс належить суб'єктові, а не іншому; при цьому виникнення підданського суб'єкта слід розглядати як результат підпорядкування іншому, внаслідок чого дискурс втрачає здатність «битися», і на перший план виходить функція «підкорятися». Але це не означає, що функція «битися» повністю загублена, і домінує лише функція «підкорятися», адже підданський суб'єкт має здібність до підпорядкування, але при цьому він б'ється за те, аби зберегти це підпорядкування, інакше кажучи, б'ється, аби подавити опір пануванню іншого над собою.

Яким чином воля іншого панує над суб'єктом? На це питання відповідає Н. Макіавеллі, що виділяє три способи підпорядкування іншого, серед яких нас цікавить третій, а саме: підтримка вірних володарів; мова йде про те, що за допомогою іншого формується дискурс суб'єкта, але саме такий дискурс, який виражає підкорення, інакше кажучи, в суб'єкті навмисно провокується виникнення підданського дискурсу.

Таким чином, можна виділити наступні особливості реалізації влади в підданському суб'єкті: по-перше, можна зазначити вираження поклоніння суб'єкта іншому; по-друге, придушення протистояння, яке в тій чи іншій мірі присутнє в суб'єкті, як би сказав М. Фуко, суспільства, оскільки суспільство дійсно може виражати незадоволеність залежністю від іншого; таким чином, у другому випадку підданський дискурс «б'ється» проти свого суспільства, як це не парадоксально, – отже, ми виділили основне дивацтво дискурсу підданського

суб'єкта, яке полягає в тому, що він призначається для придушення обурення суспільства, незадоволеного залежністю від іншого, хоча слід зазначити, що суспільство такого суб'єкта, як правило, не можна назвати єдиним, оскільки воно містить в собі як прибічників підпорядкування іншому, так і його противників. Отже, в підданському дискурсі ми спостерігаємо розшарування суспільства, оскільки одна його частина обурюється залежністю від іншого, а інша – підтримує та виправдовує її. Що ж можна вважати достовірно підданським дискурсом? Поза сумнівом, такий дискурс, у якому знаходить своє вираження готовність підкоритися іншому, дискурс же відстоювання суверенітету суб'єкта слід позначити як дискурс опору, який є вельми близьким протестному дискурсу, хоча багато в чому від нього відрізняється; відзначимо, що підданський дискурс і дискурс опору передбачають один одного, хоча і є протилежностями, оскільки останній виникає як реакція частини суспільства на готовність підкоритися іншому.

с) Логіка дотримання взірця.

Підданський дискурс ґрунтується на глибокій повазі до іншого, проте факт цієї поваги, як правило, викликає протистояння, що є причиною виникнення його полярної протилежності, а саме: дискурсу опору. Але в чому полягає причина виникнення підданського дискурсу, і, зокрема, такого його смислу, як схилення перед іншим? Якоюсь мірою воно пов'язане з тією надією, можливою допомогою, яку можна чекати від іншого, наприклад: «У країні криза й розруха, деякі в паніці. Але треба пам'ятати, що у нас є гідний взірець для наслідування і демократії. Нам вже неодноразово надавали допомогу, і нам здається, що ми можемо розраховувати на неї у будь-який час. Якщо ми хочемо змінити себе, то нам варто не лише прислухатися до порад, але потрібно їм слідувати. Саме тоді ми можемо здолати наші недоліки, тим самим створивши підстави для інтенсивного економічного розвитку». Отже, в підданському дискурсі міститься обґрунтування підкорення, зокрема схилення перед досконалішим іншим – це *логіка дотримання взірця*, і згідно з нею, якщо ми будемо все робити як у країнах, що є втіленням досконалості, то ми досягнемо такого ж рівня розвитку, а для цього треба слідувати їх рекомендаціям і приймати їх допомогу.

У попередніх розділах, при розгляді, наприклад, дискурсу суб'єкта-в-собі, ми вже розглядали схилення перед досконалістю іншого, виділили, що саме глибока повага є основним смислом, який визначає логіку існування підданського суб'єкта; проте слід звернути увагу на істотну відмінність дискурсу суб'єкта-в-собі від дискурсу суб'єкта-для-іншого. Вона полягає в тому, що якщо в дискурсі суб'єкта-в-собі вислови звернені до самого себе, то в дискурсі суб'єкта-для-іншого вони звернені до іншого, відповідно, до них належать запевнення в своїй відданості, наприклад: «Наш народ виражає готовність відстоювати ідеали демократії, які є основною цінністю для прогресивних сил у всьому світі. І ми раді, що завжди можемо знайти політичні сили, які мають загальні з нами погляди, з якими ми солідарні». На що слід звернути увагу при ознайомленні з даним висловом? На те, що відданість виражається не в безпосередньому вираженні згоди підкоритися, і не у вихвалюванні, хоча і це може мати місце в підданському дискурсі, а в підтримці тих ідей та цінностей, поглядів, які проголошує пануючий інший. Таким чином, схилення перед іншим

виражається опосередковано, за допомогою визнання цінностей іншого, наприклад, цінності комуністичного або капіталістичного суспільства, або інакше, пріоритету комуністичної або ліберальної ідеології; але навіть, якщо проголошується пріоритет ліберальних цінностей, це не означає, що стосунки суб'єкта та іншого побудовані на них, зовсім навпаки, слід виділити наявність залежності суб'єкта від іншого, залежності дуже сильної, такої, що має примусовий характер, тому в дискурсі ми може спостерігати підлабузництво, догодження іншому. Саме це «дивацтво» підданського дискурсу найчастіше й стає об'єктом критики, а звинувачення полягає в тому, що запевнення в дотриманні ліберальних цінностей водночас передбачає їх порушення, наприклад: «Так звані прибічники лібералізму проголошують, що саме демократія є найвищою цінністю. Але чи так це насправді? Чому ж вони тоді слідуєть не інтересам народу, а підкоряються панам, яким вони постійно присягаються в своїй вірності? Насправді вони порушують принципи демократії, оскільки фактично зрадили свій народ!»

d) Політичний суб'єкт.

Прояснити, що таке політичний суб'єкт, зокрема підданський, допомагає аналіз Ж. Дельозом емпіризму Д. Юма, а для цього звернемося до наступного фрагмента: «Суб'єкт – це душа, що активується принципами: таке поняття активації уникає цієї [помилкової] альтернативи. У тій же мірі, в якій принципи «занурюють» свій результат в товщу душі, тобто постають тим самим результатом дії, суб'єкт стає все більш і більш активним і все менш і менш пасивним. Він був пасивним на початку, але став активним у кінці. Тоді ми зміцнюємося в ідеї, що суб'єктивність – це фактично, процес, і що слід провести опис всіляких моментів цього процесу. Якщо говорити як Бергсон, то можна сказати, що суб'єкт – це відбиток, або враження, залишене принципами; що суб'єкт поступово перетворюється на машину, здатну використовувати таке враження» [2, с. 119]. Для характеристики суб'єкта використовується поняття душі, яке допомагає описати активність свідомості; але після Нового часу ми спостерігаємо поступове виключення цього поняття з філософського понятійного апарату, і, водночас, воно набуває релігійно-містичного відтінку; у філософії Г. Гегеля, активність, як функція душі, переходить до поняття дух; джерело активності також знаходять у ірраціональному, або несвідомому, у філософії життя, наприклад, А. Бергсона, для його позначення використовується поняття «порив» [1].

Прояви політичного суб'єкта можна описати за умови, якщо буде показано, що «принципи відвантажують свій результат дії в товщу душі». Ми приймаємо як таку *активуючу здатність – сенс*, який позначає, водночас, *принципи*, на основі яких суб'єкт конструє самого себе, або «стає усе більш активним», при цьому ця активність залежить від їх своєрідності, наприклад, для підданського суб'єкта основним принципом є схиляння перед іншим. Яка активність характерна для такого суб'єкта? Ця активність спрямована на захист своєї відданості іншому, оскільки саме вона може викликати обурення в значній частини суспільства, яка не може визнати залежність від іншого й підкорятися і тим самим відмовитися від самого себе.

Таким чином, суперечність підданського дискурсу полягає в тому, що він виражає потребу залежності від іншого, залежність, яку необхідно відстояти,

що виявляється в переслідуванні й обмеженні свободи тих, хто відстоює незалежність; отже, суб'єктивність – це процес, а суб'єктивність підданського суб'єкта – це процес, який передбачає обмеження свободи, при цьому за допомогою інституцій цього ж суб'єкта; тому цей суб'єкт направляє свою активність на відстоювання залежності від іншого.

Бібліографічні посилання

1. **Бергсон А.** Творческая эволюция / А. Бергсон. – М.: КАНОН-пресс; Кучково поле, 1998. – 384 с.
2. **Делез Ж.** Эмпиризм и субъективность: опыт о человеческой природе по Юму. Критическая философия Канта: учение о способностях. Бергсонизм. Спиноза / Ж. Делез. – М.: ПЕРСЭ, 2001. – 476 с.
3. **Фуко М.** Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.

Надійшла до редколегії 28.12.09

УДК 141.1

В. С. Гордиенко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ИСКУССТВО ЧТЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ И. ИЛЬИНА

Виділено основні положення мистецтва читання у творчості Івана Ільїна з метою виявлення механізму, що лежить в його основі.

Ключові слова: мистецтво читання, література, текст, значеннєвий зміст.

Выделены основные положения искусства чтения в творчестве Ивана Ильина с целью выявления механизма, лежащего в его основе.

Ключевые слова: искусство чтения, литература, текст, смысловое содержание.

A selection of the major reading skills in the work of Ivan Il'yin, to identify the mechanism of the underlying.

Keywords: art of reading, the literature, the text, the semantic contents.

Чтение и переработка полученной информации, т.е. *критика* – два важных раздела в жизни каждого индивида. Абстрагируясь от причастности этих категорий к области печатной продукции, эти действия (чтение и критика), по большому счету, относятся непосредственно к *жизни* человека, являясь для нее своего рода методами. Навыки *чтения* призваны для получения всякого рода информации, *критика* – для ее переработки, *жизнь* реализует познанное на практике, *опыт* обогащает *знаниями*, последние, в свою очередь, выдвигают нас на новый уровень развития. Обобщенно говоря, чтение учит нас познавать, критика – мыслить, жизнь – совершенствоваться. Все вместе составляет путь